

Галина Швецова-Водка

СТРУКТУРА ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА І ЙОГО МІСЦЕ СЕРЕД СУМІЖНИХ НАУКОВИХ ДИСЦИПЛІН

Однією з найдискусійніших проблем сучасного документознавства є визначення структури цієї науки та її місця серед інших наукових і навчальних дисциплін.

Н. М. Кушнарєнко стверджує, що документознавство - це "метанаука для всіх наук документно-комунікативного циклу"¹. За її словами, "документознавство як інтегративна наукова дисципліна тісно пов'язане із справочинством, книго-, бібліотеко-, бібліографо-, архівознавством, інформатикою тощо". Як саме пов'язане? В іншому параграфі виявляється, що всі зазначені дисципліни (замість "інформатики" - "інформацієзнавство") входять до складу "особливого документознавства"². Зауважено, що "за більш широкого підходу до складу документознавства входять історичне джерелознавство та музеєзнавство, семіотика, текстологія, кодикологія та інші науки"³, але в "структурі документознавства" ці науки відсутні⁴.

Н. М. Кушнарєнко поділяє документознавство на загальне та особливе. Загальне "складається з трьох розділів": теорії документа, історії документа, історії та теорії документно-комунікаційної діяльності. До теорії документа подано синонімічну назву - "документологія". Разом з тим сам підручник, який, вочевидь, відображає зміст загального документознавства, має розділи: "Теоретичні основи документознавства", "Характеристика окремих видів і типів документів", "Документи на новітніх носіях інформації". Отже, реально загальне документознавство тут складається з теоретичних основ і характеристики видів і типів документів.

"Особливе документознавство", за словами Н. М. Кушнарєнко, складається зі спеціального та часткового документознавства. До "спеціального" належать дисципліни, що вивчають "особливості документів, що є об'єктами бібліотечної, архівної, музейної справи", але в переліку цих дисциплін ("бібліотекознавство, бібліографознавство, архівознавство, музеєзнавство, інформацієзнавство") названо не конкретні дисципліни, що вивчають "особливості документів", а галузі знань, які мають значно ширші об'єкти вивчення.

Крім того, до дисциплін спеціального документознавства Н. М. Кушнарєнко зарахувала такі, де предметом є "вивчення специфіки різних процесів документно-комунікаційної діяльності": документне фондознавство, каталогознавство, вчення про збереження документів, діловодство тощо. Не ставлячи питання, наскільки обґрунтовано виділення саме цих дисциплін, зазначимо, що відповідні розділи чи спеціальні наукові дисципліни існують у межах перелічених вище бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства, музеєзнавства. Як вони можуть виокремлюватися не в межах, а поряд з такими дисциплінами?

Предметом часткового документознавства, за Н. М. Кушнарєнко, є "окремі види та різновиди документа". До часткових документознавчих дисциплін віднесено книго-, патенто-, карто-, кінознавство, галузеве документознавство тощо. Однак у більшості перелічених дисциплін предметом вивчення є не тільки особливості відповідного виду документа. Зокрема, книгознавство - це комплексна наука (або комплекс наукових дисциплін, за іншими уявленнями), до якої належать окремі наукові дисципліни, що вивчають процеси створення та функціонування книги в суспільстві. Вона не може бути "частковою" порівняно з бібліотекознавством або бібліографознавством.

Зазначені невідповідності вже були помічені іншими авторами (С. Г. Кулешовим, М. С. Слободяником) і аргументовано критиковані⁵. Їх можна було б вже й не згадувати або вважати лише фактом історіографії питання, що розглядається, якби вищенаведена позиція не була викладена у підручнику, який до нашого часу активно використовується як студентами, так і викладачами документознавства, отже, його зміст є актуальним і сьогодні.

Розвиток поглядів автора підручника - Н. М. Кушнарєнко - щодо розглядуваного питання можна простежити за наступними публікаціями⁶. У них наука "документознавство" поділяється вже не на три, а на чотири частини. Перша - документологія. Це - теорія і методологія документознавства⁷ або тільки методологія документознавства⁸. Зміст документології в цих публікаціях практично не висвітлений.

Загальне документознавство тут охоплює "історію формування документної комунікації, а також методику та організацію роботи з документом"⁹ або "історію, типологію, класифікацію документа, технологічні основи життєвого циклу документа"¹⁰.

На третьому місці тут йде "часткове документознавство", до складу якого входять наукові дисципліни, "що вивчають окремі найважливіші процеси роботи з документом", а саме: "теорію та технологію складання документів, їх редагування, тиражування, розповсюдження, захист, обробку, облік, кумулювання, зберігання, використання". Серед відповідних дисциплін названі: документна лінгвостилістика, теорія і практика редагування, діловодство, організація та технологія видавничої діяльності, бібліополістика, документна статистика, інтелектуальне право, захист інформації в автоматизованих системах, аналітико-синтетична обробка документів, документні ресурси, документні інформаційно-пошукові системи, теорія і технологія зберігання документів, реставрація і консервація документів, електронний документообіг, повнотекстові бази даних. Зроблена спроба диференціювати ці дисципліни відповідно до процесів, які в них вивчаються, що робить даний перелік певною мірою систематизованим. Але приналежність всіх названих дисциплін саме до документознавства, хоча б і часткового, ще не доведена. Окремі дисципліни на даний час є розділами філології, книгознавства, бібліотекознавства, інформатики тощо. Вочевидь, у цьому разі ми отримали уточнення відповіді на питання: які ж саме частини названих галузей знання можна вважати документознавчими. Тобто вже не все книгознавство, бібліотекознавство, архівознавство тощо проголошуються документознавчими дисциплінами.

Четверту частину запропонованої нової структури документознавства становлять дисципліни "спеціального документознавства", що виділяються як за видами документів - картографічне, патентне документознавство, так і за "сферами практичної діяльності" - архівне, адміністративне, банківське, бібліографічне, бібліотечне, музейне, інформаційне. Зазначимо, що серед перших вже немає книгознавства і кінознавства, (вочевидь, авторка врахувала критику), а серед других названо не галузі знань у цілому (архівознавство, бібліотекознавство тощо), а лише відповідне "документознавство". Однак не зрозуміло, як співвідносяться ці дисципліни "спеціального документознавства" із зазначеними вище дисциплінами "часткового документознавства". На наш погляд, вони не можуть бути окремими, іншими, ніж дисципліни "часткового документознавства". Скоріше за все, "спеціальне документознавство", що виділяється за сферами практичної діяльності, існує у вигляді відповідних дисциплін "часткового документознавства", про що й треба було б сказати.

Певну особливість викладеної у цих статтях структури документознавства ми бачимо в тому, що тут йдеться не суто про науку, а про цикл документознавчих дисциплін, що виокремлюються в процесі підготовки фахівців спеціальності "Документознавство та інформаційна діяльність". На наш погляд, структура науки і структура циклу навчальних дисциплін - це різні поняття. У деяких випадках вони можуть збігатися, але може бути й так, що одна навчальна дисципліна охоплює всі аспекти науки або, навпаки, весь цикл дисциплін для певної спеціальності не охоплює науку в цілому. Може бути й такий варіант, коли навчальні дисципліни виокремлено не за структурою науки (основними її частинами), а спрямовані на вивчення різних за значенням і предметом дослідження об'єктів, процесів, операцій тощо.

Враховуючи ці особливості виділення циклу навчальних дисциплін, можна зрозуміти, чому в цих публікаціях вже не йдеться про зв'язки документознавства з іншими науками та його місце серед них. Ці теоретичні питання залишаються не визначеними.

Структуру документознавства і його зв'язки з іншими науками детально розглянув С. Г. Кулешов¹¹. За його поглядами, документознавство поділяється на загальне (синонімом якого у С. Г. Кулешова є документологія) і спеціальне, що диференціюється за видами документів і типами документації. Загальне документознавство С. Г. Кулешов визначає як "метанаукову надбудову для всіх наук документально-комунікаційного циклу"¹². Шкода, що перелік "наук документально-комунікаційного циклу" тут відсутній. Але зміст загального документознавства С. Г. Кулешов визначає доволі чітко: "документологія це і є загальне документознавство, яке розробляє питання теорії документа, вивчає закономірності генезису та еволюції документа, загальні для всіх наук проблеми функціонування документів, практики їхнього створення і роботи з ними"¹³.

Однак подив, на перший погляд, викликає зауваження, що міститься у статті, де С. Г. Кулешов пояснює, що "документологія не є науковою дисципліною, а лише сукупністю наукових знань, вибраних з різних наук документально-комунікаційного циклу, та загальнотеоретичних концепцій, методологічних засад, підходів"¹⁴. Хіба все перелічене не свідчить про формування саме наукової дисципліни, хоча й особливого, метанаукового характеру?

А може, документологія - це, дійсно, не окрема наукова дисципліна, а комплекс дисциплін документально-комунікаційного циклу, що характеризуються, у кінцевому підсумку, спільністю об'єкта, методологічних засад і теоретичних концепцій?

Структуру загального документознавства С. Г. Кулешов визначає таким чином: "...воно складається не з наукових дисциплін, а з таких розділів, як "Концепції документа", "Функції документа", "Типологія документа", "Основні етапи розвитку документа", "Загальні проблеми створення, зберігання та функціонування документа" тощо"¹⁵. Тут визначено дійсно загальні проблеми, що стосуються будь-яких документів.

Спеціальне документознавство, за концепцією С. Г. Кулешова, теж має доволі чітко обмежене коло дисциплін, об'єктами дослідження яких є певні види документів і типи документації: управлінське документознавство, картографічне документознавство, кінофотофонодокументознавство, науково-технічне документознавство, електронне документознавство¹⁶. Найбільш розвинутим, "єдиним на сьогодні конституційованим напрямком спеціального документознавства" С. Г. Кулешов визнає управлінське документознавство, що "сформувалося з надр теорії і практики справочинства" і до нашого часу називає себе просто "документознавством", без указівки на вид документації, що досліджується.

Щодо інших галузей знань, які спеціалізуються на дослідженнях документів, що розрізняються за ознаками змісту, зовнішньої форми, номіналів, жанрів тощо, то їх об'єднання в межах документознавства, на думку С. Г. Кулешова, "навіть чи можливе"¹⁷. У статті підкреслюється, що "книгознавство входить до наук документально-комунікаційного циклу, але аж ніяк не може бути напрямом спеціального документознавства"¹⁸.

Місце загального і спеціального документознавства серед інших наукових дисциплін характеризується С. Г. Кулешовим як їх "зв'язки" з рядом наук. Для загального документознавства це: науки документально-комунікаційного циклу, семіотика, інформологія, мовознавство, інформатика, філософія, культурологія, соціологія, загальна теорія комунікації, історичне джерелознавство, історія писемності, історія культури, загальна теорія класифікації, психологія¹⁹. Для спеціального документознавства це: архівознавство, мовознавство (документна лінгвістика), теорія і практика менеджменту, правознавство, історичне джерелознавство, технологія справочинства, інформатика, інформологія, теорія комунікацій, теорія науково-інформаційної діяльності, історія справочинства, дипломатика, неодиبلوماسية, філігранологія (історія паперу),

сфрагістика, палеографія, кодикологія тощо. "Зв'язки" означають спільність об'єкта дослідження (в деяких випадках), спільність проблематики, спільність методів тощо.

Як підсумок, можна сказати, що документознавство одночасно належить до різних циклів наук. Такий висновок С. Г. Кулешов робить стосовно управлінського документознавства²⁰, але він цілком правомірний щодо документознавства взагалі.

У навчально-методичному посібнику Н. Б. Зінов'євої²¹ документознавство характеризується як фундаментальна і, одночасно, прикладна наукова дисципліна. Фундаментальні дослідження в документознавстві спрямовані на вивчення сутності документування, еволюції форми і змісту документа, його функцій в соціумі, соціокультурних, етнонаціональних, історичних особливостей документування, проблем сприйняття документа, вдосконалення семіотичних та семантичних засобів його вираження. Прикладні дослідження документознавства, за Н. Б. Зінов'євою, стосуються питань класифікування документів, їх індексування, реферування, створення пошукового образу документа, організації документообігу, відбору документів, їх збереження, пошуку тощо.

Зв'язки документознавства з іншими науками, на думку Н. Б. Зінов'євої, зумовлені, перш за все, походженням документознавчих концепцій, зокрема, з книгознавства, фондознавства, науково-інформаційної діяльності, бібліографознавства, науки про управлінську діяльність. Н. Б. Зінов'єва вважає, що документознавство становить "органічну єдність" з наукознавством, архівознавством, бібліотекознавством, книгознавством, бібліографією, інформатикою, патентознавством, справочинством тощо²². Водночас з цими науками документознавство збігається лише у певних частинах, тобто перетинається з ними²³.

На думку Н. Б. Зінов'євої, документознавство є "методологічною платформою" бібліографії²⁴. Воно також "включає теоретичні розділи книгознавства до власної структури", але відмежовується від книгознавства як самостійна галузь знання. З іншого боку, від документознавства відокремлено як самостійні дисципліни патентознавство та технологія документального забезпечення управління (справочинство).

Складні взаємозв'язки, за думкою Н. Б. Зінов'євої, має документознавство з історичними науками: історичні документи є об'єктами дослідження історіографії, текстології, палеографії, філігранології, сфрагістики, археографії²⁵. До суміжних з документознавством наук вона відносить також "комплекс природничих дисциплін, що досліджують проблеми збереженості документів"²⁶.

Перевагою концепції Н. Б. Зінов'євої є спроба визначити характер зв'язків документознавства з іншими науками, але вона недостатньо аргументована, не показано ставлення до інших концепцій.

Оригінальну концепцію структури документознавства запропонував М. С. Слободяник²⁷. На його думку, документознавство - це "комплекс наукових дисциплін, орієнтованих на всебічне вивчення документа в широкому контексті, а також різноманітних утворень документів, що формують документну інфраструктуру суспільства"²⁸. Доречним, на наш погляд, є зауваження С. Г. Кулешова: "що це за контекст?"²⁹. Якщо він не визначений, можливо, про нього не треба згадувати?

У складі документознавства М. С. Слободяник виділяє, перш за все, документологію - "інтегруючу наукову дисципліну, що має відчутний метанауковий характер" "як для документознавчих дисциплін, так і для споріднених і суміжних наук, що також вивчають документ як одну із складових власного об'єкту (бібліотекознавства, бібліографознавства тощо)"³⁰. Документологія характеризується як наукова дисципліна, що складається з таких частин: 1) теорія документознавства, документа і документної інфраструктури суспільства; 2) історія документознавства і документа. До теоретичної частини належить, серед інших, проблема класифікації документів і аналізу виділених видів і типів документів.

Інші документознавчі дисципліни М. С. Слободяник називає спеціальними (вочевидь, документологія дорівнюється загальному документознавству). До них належать: теорія документальних комунікацій, теорія документних потоків, документне фондознавство, електронне документознавство, управлінське документознавство, теорія та історія діловодства. Як бачимо, одна частина цих дисциплін сформована відповідно до проблем, що вивчаються; друга частина - за видами документів. Чому саме ці дисципліни виділено серед спеціальних?

М. С. Слободяник вважає: "Важливою ознакою, за якою може формуватись самостійна документознавча наукова дисципліна, є функціональна орієнтація на задоволення специфічних потреб суспільства й особливості у відокремлених групах документів, що потребують індивідуалізованого дослідження"³¹. Але ця ознака стосується лише двох визначених тут документознавчих дисциплін. За якою ознакою виділяються інші - не сказано.

Крім головної ознаки, для відокремлення тієї чи іншої документознавчої дисципліни М. С. Слободяник вважає суттєвими такі якості, як "високий рівень їхньої автономності, можливість виходу з комплексу і включення до іншої системи наук", можливість "формувати власний предмет і встановлювати зв'язки з науками, що не входять до структури документознавства". Однак ці властивості дисциплін не можуть бути підставою їх об'єднання в комплекс документознавчих дисциплін, а лише підставою визначення їх самостійності. Інша річ - "наявність спільних теоретико-методичних засад, витоків та історії розвитку", що й зумовлює знаходження різних дисциплін у єдиному комплексі.

Не можна не погодитись із зауваженнями С. Г. Кулешова щодо невизначеної самостійності як наукових дисциплін теорії документальних комунікацій і теорії документних потоків; штучності об'єднання в "документне фондознавство" вчень про фонди бібліотек, архівів, діловодства тощо. Не викликають зауважень лише електронне документознавство та управлінське документознавство, хоча перше лише починає формуватися. Отже, склад комплексу документознавчих дисциплін ще потребує уточнення. Щодо місця документознавства серед інших наук у концепції М. С. Слободяника, слід відзначити, що він чітко визначає "фундаментальну щодо документознавства науку" - інформаціологію. На жаль, статус цієї науки на даний час залишається дискусійним (що справедливо зауважив і С. Г. Кулешов), отже, потрібні пояснення щодо її трактування. Серед "споріднених і суміжних наук" М. С. Слободяник називає тільки бібліотекознавство і бібліографознавство (супроводжуючи перелік невизначеним "тощо"). Стосунки з книгознавством теж не визначені, незважаючи на те, що книга, дійсно, є документом.

Деякі уточнення щодо змісту документології подано у наступних публікаціях Н. М. Кушнарєнко і М. С. Слободяника з цього питання³². Документологія характеризується як фундаментальна наукова і навчальна дисципліна, яка суттєво відрізняється від традиційного (вочевидь, управлінського) документознавства³³. М. С. Слободяник вважає її "інтегрованою науковою дисципліною, що має відчутний метанауковий характер"³⁴; відмічає "збагачення об'єкта науки за рахунок документної інфраструктури суспільства", що дозволяє вивчати "особливості документної діяльності у різних соціальних сферах та інституціях"³⁵.

Але залишається не визначеним співвідношення документології з документознавством. Зокрема, М. С. Слободяник пише: "Важливим результатом розвитку документології буде трансформація документознавства у цілісну інтегровану науку, яка має яскраво виражений метанауковий характер і широку сферу практичного застосування"³⁶. Чи замінить документологія сучасне документознавство, чи залишиться у його складі - не зрозуміло.

Як висновок розгляду різних існуючих на даний час концепцій документознавства можна стверджувати, що в кожній з них є, так би мовити, "раціональне зернятко". Концепція Н. М. Кушнарєнко приваблює тим, що тлумачить документознавство як дуже широку галузь

знання, у якій досліджується все, що стосується документа. Такий підхід логічно продовжує погляди Поля Отле, засновника науки під назвою "документація" (або "документологія"). Концепція С. Г. Кулешова відрізняється чіткістю щодо змісту і меж як загального, так і спеціального документознавства. Концепція М. С. Слободяника привертає увагу до особливих зв'язків документознавства з наукою про інформацію як більш фундаментальною. Разом з тим у кожній з наведених концепцій є слабкі місця, що викликають зауваження. Синтезу набутих знань поки що не відбулося.

Все сказане вище дозволяє запропонувати ще один погляд на місце документознавства в системі наук та його структуру. У чомусь цей погляд спирається на вже існуючі досягнення, але не обмежується ними і додає нові положення. Передусім, пропонуємо трохи змінити точку зору: йти не від внутрішньої структури документознавства, а від його місця серед суміжних галузей знання.

На наш погляд, весь комплекс дисциплін, що досліджують інформацію, можна об'єднати назвою "інформологія" (дослівно: наука про інформацію). Далі цей комплекс поділяється на такі частини, як теорія інформації, інформатика соціальна і інформатика прикладна (або комп'ютерна наука). Інформатика соціальна дорівнюється теорії соціальних комунікацій і може бути інакше названа ноокомунікологією. В межах останньої можна виділити теорію соціальної інформації і документологію як комплекс наук про документ, який розглядається як засіб передачі соціальної інформації. Особливе місце посідає наукова інформатика (наука про науково-інформаційну діяльність), яка належить до комплексу наук ноокомунікології (соціальної інформатики), але не є повністю відокремленою від документології, частково перетинається з нею.

У межах документології виділяємо такі комплексні науки, як теорія журналістики (наука про підготовку інформації), документознавство (наука про підготовку документа), архівознавство (наука про архівну справу), бібліологія або книгознавство (наука про книжкову справу). Таким чином документознавство розглядається як одна з документологічних наук, які, у свою чергу, відносяться до наук ноокомунікологічних та інформологічних.

Ця схема, як і будь-яка, що стосується уявлень про систему наукових знань, дуже спрощена, умовна. Серед різноманітних дисциплін, з якими має зв'язки документознавство, тут представлено тільки один зріз: науки інформологічні. Як відомо, саме цей цикл наук поки що не визначений достатньо чітко. Але генетичні зв'язки документознавства з цим циклом незаперечні.

Пропонуємо документологією називати саме цикл наук про документ, а не окрему наукову дисципліну. Можливо, в межах цього циклу ще повинна сформуватися "загальна теорія документології".

Безпосередньо документознавство пропонується поділяти на загальне (що стосується будь-яких документів) і спеціальне (що присвячується певним видам чи типам документів). У межах загального документознавства можна виділити такі часткові дисципліни: теорія документа (у тому числі його типологія та історія), теорія документних ресурсів, документна лінгвістика, документальні автоматизовані інформаційно-пошукові системи (у тому числі документографічні і повнотекстові), технологія збереження документів. У межах спеціального документознавства виділити: теорію документних потоків (що стосується опублікованих документів), управлінське документознавство, кінофотофонодокументознавство, електронне документознавство, картознавство, вчення про науково-технічну документацію, вчення про спецвиди документів. Цей перелік можуть доповнити музичне документознавство, образотворче документознавство, інші дисципліни, присвячені конкретним видам або типам документів.

Нагадуємо, що структура документознавства як науки не завжди рівнозначно відбивається в структурі комплексу навчальних дисциплін, які присвячені викладанню змісту документознавства. Деякі часткові наукові дисципліни (як загальні, так і спеціальні) вже

сформувалися і визначилися як окремі навчальні дисципліни. Деякі існують як частини інших навчальних дисциплін або диференціюються на декілька навчальних дисциплін.

Документознавство у представленому тут вигляді аж ніяк не зазіхає на поглинання ним сфери наукових досліджень і навчальних дисциплін, які належать до теорії журналістики, архівознавства та бібліології, хоча, безумовно, спирається на їх дослідження і акумулює те, що відноситься безпосередньо до документознавства.

У сфері навчальної діяльності, під час підготовки фахівців з архівознавства, бібліотекознавства, видавничої справи, книжкової торгівлі тощо зміст документознавчих навчальних дисциплін може і повинен спеціалізуватися. Отже, навчальна дисципліна "Документознавство" (або комплекс навчальних дисциплін) повинна бути спеціалізованою відповідно до того, яким майбутнім спеціалістам вона викладається.

Такими є наші погляди на структуру документознавства і його місце серед суміжних наукових дисциплін. Сподіваємося, що нам вдалося інтегрувати позитивні моменти різних концепцій і, частково або повністю, зняти їхні негативні риси, що викликали зауваження.

1. Кушнарєнко Н. Н. Документоведение: Учебник. - Изд. 2-е, перераб. и доп. - К.: Знання, 2000. - С. 156.
2. Там же. - С. 154.
3. Там же. - С. 156.
4. Там же. - С. 154.
5. Кулєшов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2000. - С. 39-42; Слободяник М. Структура сучасного документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 4. - С. 18.
6. Соляник А., Кушнарєнко Н. Концептуальні засади викладання дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Кн. палати. - 2001. - № 1. - С. 25-27; Кушнарєнко Н. М. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Харк. держ. акад. культури. - Х., 2003. - Вип. 11. - С. 106-114.
7. Соляник А., Кушнарєнко Н. Концептуальні засади викладання дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Кн. палати. - 2001. - № 1. - С. 26.
8. Кушнарєнко Н. М. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Харк. держ. акад. культури. - Х., 2003. - Вип. 11. - С. 112.
9. Соляник А., Кушнарєнко Н. Концептуальні засади викладання дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Кн. палати. - 2001. - № 1. - С. 26.
10. Кушнарєнко Н. М. Внутріпредметна і міжпредметна інтеграція дисциплін документознавчого циклу // Вісн. Харк. держ. акад. культури. - Х., 2003. - Вип. 11. - С. 112.
11. Кулєшов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2000. - 162 с.; Він же. Новий погляд на структуру документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 10. - С. 24-27.
12. Він же. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2000. - С. 43.
13. Там само. - С. 46.
14. Він же. Новий погляд на структуру документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 10. - С. 26.
15. Він же. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2000. - С. 45.
16. Там само. - С. 44.
17. Там само. - С. 43.
18. Він же. Новий погляд на структуру документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 10. - С. 24.

19. Він же. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / УДНДІАСД; Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2000. - С. 48-50.
20. Там само. - С. 124.
21. Зиновьева Н. Б. Документоведение: Учеб.-метод. пособие. - М.: ИПО Профиздат, 2001. - 208 с. - (Сер. "Соврем. б-ка"; Вып. 17).
22. Там же. - С. 167.
23. Там же. - С. 168.
24. Там же. - С. 169.
25. Там же. - С. 172.
26. Там же. - С. 173.
27. Слободяник М. Структура сучасного документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 4. - С. 18-21.
28. Там само. - С. 19.
29. Кулешов С. Новий погляд на структуру документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 10. - С. 26.
30. Слободяник М. Структура сучасного документознавства // Вісн. Кн. палати. - 2003. - № 4. - С. 19.
31. Там само.
32. Кушнарєнко Н. М. Наука про документ: момент біфуркації // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (К., 25-26 трав. 2004 р.) / Держ акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2004. - С. 9-11; Слободяник М. С. Документологія як наукова і навчальна дисципліна // Там само. - С. 12-15.
33. Кушнарєнко Н. М. Наука про документ: момент біфуркації // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (К., 25-26 трав. 2004 р.) / Держ акад. керів. кадрів культури і мистецтв. - К., 2004. - С. 11.
34. Слободяник М. С. Документологія як наукова і навчальна дисципліна // Там само. - С. 13.
35. Там само.
36. Там само. - С. 15.